

Din lupta muncitorilor de pe domeniul Hunedoarei împotriva exploatării, în prima jumătate a secolului al XIX-lea

ROLAND SCHILLING

În condițiile dezvoltării noilor relații capitaliste pe fondul general al crizei orînduirii feudale, unul din principalele sectoare în care apar și se extind aceste noi elemente este mineritul și metalurgia, în cadrul cărora un loc de seamă ocupă, alături de exploatările aurifere din Munții Apuseni, producția fierului de pe domeniul Hunedoarei.

Dacă în secolul al XVII-lea, în procesul de producție al fierului pe domeniul Hunedoarei se folosea exclusiv munca iobagilor ¹⁾, dacă în secolul al XVIII-lea însăși stăpînirea habsburgică observă nerentabilitatea întreprinderii muncii iobagilor în domeniul metalurgiei ²⁾, preconizînd introducerea pe scară largă a muncii salariale libere, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, documentele menționează la Hunedoara numai lucrători salariați, se constituie deci definitiv o pătură de muncitori, pentru care salariul este principalul, dacă nu singurul mijloc de existență. Acest salariu, în cursul perioadei amintite, este convertit în întregime în bani, eliminîndu-se vechile forme de retribuție în natură, întîlnite anterior ³⁾.

Extinderea pe scară largă a muncii salariale în condițiile dominației relațiilor feudale nu era o problemă lipsită de dificultăți pentru stăpînirea habsburgică, ea însăși fiind susținătoarea vechilor relații de producție perimate. Mineritul și metalurgia erau pentru statul austriac un izvor de venituri extrem de important, și pentru a nu suporta cheltuielile legate de producție acesta era interesat în concensionarea exploatărilor miniere unor proprietari particulari. Autoritățile miniere din Transilvania desfășurau o adevărată pledoarie pentru răspîndirea cît mai largă a mineritului particular ⁴⁾. În felul acesta, stăpînirea austriacă își putea asigura o cotă-parte mai însemnată din veniturile producției miniere prin politica sa fiscală, fără să poarte în același timp răspunderea procesului de producție și să se preocupe de plata muncitorilor salariați, al căror număr creștea mereu. De aceea, autoritățile montanistice motivau că dezvoltarea mineritului fiscal ar duce la scăderea continuă a salariilor muncitorilor, care ar atrage după sine scăderea ofertei forței de muncă în domeniul minier, astfel că numai pe baza stimulării inițiativei particulare, mineritul se va putea dezvolta în condiții corespunzătoare intereselor fiscoi austriac ⁵⁾.

Dar această concepție a autorităților miniere nu se putea aplica cu succes decât în cadrul mineritului aurifer, care aducea proprietarilor un câștig imediat. În schimb, producția fierului era un domeniu în care, cu rare excepții statul era nevoit să-și asume răspunderea exploatării în regie proprie⁶⁾. În aceste condiții, dacă în prima jumătate a secolului al XIX-lea, scăderea salariilor muncitorilor era un fenomen general în Transilvania, cu atât mai mult se manifesta acest lucru la întreprinderile de prelucrare a fierului de pe domeniul Hunedoarei, aflate în proprietatea statului. Scăderea salariilor nominale ale muncitorilor era însoțită de scumpirea continuă a alimentelor și a altor articole de primă necesitate, ceea ce a agravat și mai mult situația maselor muncitoare⁷⁾.

În concepția autorităților montanistice din acea vreme, situația aceasta se putea îmbunătăți prin „*preocuparea unor întreprinderi mai mari — situate mai departe de locurile de piață — de-a comanda... (bunuri de consum — S.R.), în cantitate mai mare, vînzîndu-le muncitorilor, mai mult pe credit*”⁸⁾. Dar aceleași autorități sînt silite să recunoască imediat că, în practică, această „*preocupare*” nu este decât un mijloc de spoliere a maselor muncitoare : „*...E drept că aici se observă multe feluri de abuzuri, aprovizionarea vitală (a muncitorilor — S.R.) degenerînd în monopol... căci lipsind concurența la vînzare, muncitorul strîmțorat ia ce găsește și... la prețul care i se fixează. De aici se nasc două rele : degenerarea morală a muncitorilor și dese urcări forțate a salariului*” (subl. ns. S.R.).

Ar fi greu de înțeles sensul expresiei „desele urcări forțate a salariului”, dacă nu am avea în vedere faptul că în întreaga perioadă a primei jumătăți a secolului al XIX-lea au avut loc lupte ale muncitorilor mineri și metalurgiști din Transilvania împotriva abuzurilor, pentru mărirea salariilor. Pe de altă parte, deși observațiile de mai sus se referă în special la domeniul aurifer al Zlatnei, abuzuri analoge ale administrației locale nu au lipsit nici pe domeniul Hunedoarei. Astfel, pe la începutul secolului al XIX-lea (documentele nu precizează data exactă), conducerea fierăriei a încercat să reintroducă plata în natură a muncitorilor, prin distribuirea în locul salariului în bani, a unei cantități de „*cereale ieftine*”, adică de proastă calitate, sub pretextul „*de a obișnui pe muncitorii români cu o hrană mai bună decât pîinea de porumb (mămăliga) preferată de ei*”. În scurt timp însă această încercare grosolană a administrației de a se eschiva de la plata salariilor muncitorilor a trebuit să fie abandonată⁹⁾.

Sub presiunea acțiunilor hotărîte ale muncitorilor, administrațiile exploataților miniere sînt nevoite în repetate rînduri să facă promisiuni de reglementare a regimului de salarii, prezentînd chiar forurilor superioare planuri concrete de îmbunătățire a salariilor, cu alte cuvinte făcînd „*urcări forțate de salariu*”¹⁰⁾.

Exploatarea de pe domeniul Hunedoarei nu puteau face excepție de la această regulă. Dimpotrivă, lucrătorii de aici, a căror muncă la minele și topitoriile de fier era dintre cele mai grele și mai slab retribuite, au stat de cele mai multe ori în primele rînduri în lupta pentru îmbunătățirea salariilor¹¹⁾.

Pentru prima dată sînt atestate măsuri ale administrației locale sub presiunea luptei muncitorilor, în luna martie a anului 1804, cînd muncitorii declară că nu mai pot lucra după vechiul acord, cerînd un spor de salarii. În câteva zile, administrația se vede nevoită să ceară forurilor superioare un spor de salariu pentru „acești nenorociți care nu-și pot procura o plată îndestulătoare”. În același an, în luna octombrie, administratorul comitatului Hunedoara, L. Bethlen înaintează guvernului un plan de îmbunătățire a salariilor muncitorilor ¹²⁾. Imprejurările care au putut determina luarea unei asemenea măsuri, vor fi fost, în afară de cererile repetate ale muncitorilor hunedoreni, declanșarea în cursul anului 1804 a unor puternice mișcări ale minerilor din alte părți ale regiunii Hunedoara și din alte regiuni miniere ale Transilvaniei. Trebuie să amintim în acest sens marea grevă a minerilor din Băița-Brad ¹³⁾, care a durat aproape o săptămînă, precum și puternicele mișcări ale tăietorilor de sare de la Cojocna și Ocna Sibiului ¹⁴⁾, din primăvara și vara aceluiaș an. Această situație pare să fi provocat temerea administrației comitatului Hunedoara ca asemenea mișcări să nu izbunească și pe domeniul Hunedoarei. Tezaurariatul respinge însă, în ianuarie 1805, acest plan ca fiind „inaplicabil în domeniul minier”.

Cu toate acestea, intensificarea continuă a acțiunilor muncitorilor nu a permis tezaurariatului să se mențină multă vreme pe această poziție rigidă. Nu mai tîrziu decît în anul 1807 administrația se vede nevoită să promită din nou muncitorilor mărirea salariilor cerînd tezaurariatului reglementarea regimului de salarii. După o tărăgănare de 4 ani, în 1811 fiscalul aprobă în sfîrșit, ridicarea salariilor pe anul respectiv ¹⁵⁾. Această schimbare de atitudine nu pare a fi fost străină de creșterea necesităților de fier ale imperiului austriac în condițiile războaielor napoleoniene, ca și de întregul complex de condiții economice și sociale provocate de aceste războaie îndelungate. De altfel, autoritățile nu ezită să recunoască mai tîrziu, indirect, acest lucru. În anul 1813 administrația din Hunedoara dă dispoziții tuturor unităților aparținătoare domeniului, ca în condițiile lipsei generale de bani, pricinuite de războiul cu Napoleon, cantitatea de monedă disponibilă să se folosească în primul rînd pentru *plata salariilor restante ale muncitorilor*. În același timp administrația se vede nevoită să aprobe noi reglementări a regimului de salarii, atît în anul 1813, cît și în 1819 ¹⁶⁾.

E puțin probabil că aceste măsuri repetate au putut duce la o îmbunătățire sensibilă a situației muncitorilor, pe cît se pare din cauza scumpirii neîntrerupte a articolelor de primă necesitate. Muncitorii continuă lupta. La începutul lunii decembrie 1827 ¹⁷⁾, se constată o nouă acțiune a muncitorilor pentru mărirea salariilor, sub amenințarea încetării lucrului. Alarmată, administrația trimite un raport amănunțit tezaurariatului, în care, după ce se arată scumpetea care domnește pe piață ca fiind cauza principală care a determinat ridicarea muncitorilor, se fac o serie de considerații de natură economică, istorică și politică în legătură cu importanța deosebită pe care o are fierul produs la Hunedoara, nu numai pentru consumul intern al Transilvaniei, cît mai ales pe piața Țării Românești, *căreia fierul hunedorean îi este*

destinat în proporție de 3/4. De aici rezultă, după părerea administrației, necesitatea ca producția fierului să nu sufere perturbări din cauza luptei muncitorilor, căci mișcările populare, atât din Transilvania, cât și din Țara Românească sînt de natură să provoace asemenea tulburări. Raportul dă ca exemplu în acest sens „revoluția lui Tudor“ (*Thodoraischen Revolution*), în timpul căreia exportul de fier hunedorean în Țara Românească a stagnat. În consecință, administrația propune intensificarea producției de fier și a exportului, cu precădere în Țara Românească, ca și pînă acum, fără scăderea prețului de vînzare, pentru ca profitul realizat în felul acesta să ofere posibilitatea satisfacerii cererilor muncitorilor de mărire a salariilor.

Se pare că nici acest raport nu a primit un răspuns favorabil din partea tezaurariatului, fiindcă la 9 august 1829, muncitorii din cele două sectoare ale exploatărilor de fier din Hunedoara¹⁸⁾, cer să se ia ca punct de plecare în calcularea salariilor lor, prețul articolelor de necesitate vitală. În raportul care vorbește despre acest eveniment, datînd din 25 august 1829, administrația recunoaște că muncitorii din sectoarele amintite, ca și cei din Sebeșel și Cugir, au de luptat cu foamea, împreună cu familiile lor.

Din cele arătate mai sus reiese, credem, fără umbră de îndoială că acele „dese urcări forțate a salariului“ și „degenerarea morală a muncitorilor“ de care se plîngeau autoritățile miniere din Transilvania, nu se refereau la altceva decît la măsurile pe care administrațiile întreprinderilor erau silit să le ia în favoarea muncitorilor, sub presiunea acțiunilor hotărîte ale acestora. După cum am văzut, numai pe domeniul Hunedoarei s-au petrecut, conform datelor de care dispunem în prezent, opt asemenea cazuri și acestea numai în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea. Cu toate acestea, situația nu pare să se fi îmbunătățit nici acum, fiindcă în 1832 administrația, constatînd cu vădită îngrijorare începutul unui proces de emigrare a muncitorilor la minele de aur din Brazilia, care au cerut cu insistență serviciilor locale să împiedice pe toate căile acest fenomen¹⁹⁾.

Dar cea mai importantă acțiune a muncitorilor de pe domeniul Hunedoarei în prima jumătate a secolului al XIX-lea a fost fără îndoială puternica mișcare grevistă din vara și toamna anului 1837, care a cuprins întreg personalul atelierelor grupate în jurul celor două furnale de la Toplița și Govăjdia.

Mișcarea s-a desfășurat în două etape. La început²⁰⁾, în ziua de 2 iulie 1837, toți muncitorii din cele două sectoare amintite părăsind lucrul, au cerut administrației din Hunedoara mărirea salariilor, declarîndu-se hotărîți să meargă chiar și la Sibiu, la sediul tezaurariatului minier al Transilvaniei pentru susținerea cererilor lor, în caz că vor fi refuzați. Această unitate de acțiune a muncitorilor și hotărîrea lor deosebită în apărarea intereselor de clasă, era consecința firească a experienței cîștigate de muncitorii hunedoreni în trei decenii de luptă împotriva abuzurilor administrației și a scumpetei. Administrația își dădea seama, firește, că cererile muncitorilor sînt justificate, ca

dovadă repetatele cereri de îmbunătățire a salariilor înaintate forurilor superioare rămase nerezolvate. Muncitorii sînt îndemnați totuși să reia lucrul, promițîndu-li-se majorarea salariilor începînd cu ultimul trimestru al anului 1837.

În raportul cu data de 8 iulie, administrația se scuză în fața tezauraria-tului pentru această promisiune făcută muncitorilor, motivînd că prin depla-sarea întregului personal la Sibiu, producția fierului ar fi fost paralizată, mai ales că în perioada respectivă furnalul de la Govăjdia nu funcționa, fiind în reparație. În continuare, pornind de la premisa că problema reglementării regimului de salarii nu va putea fi ocolită nici de data aceasta, administrația propune tezaurariatului spre aprobare un plan de măsuri care cuprindea in-tensificarea procesului de producție alături de o mai strictă supraveghere a muncitorilor în timpul lucrului, care va permite, după părerea administrației o dublare a prețului de vînzare a fierului și, din excedentul astfel obținut, mărirea salariilor muncitorilor. În sfîrșit, după ce „speranța muncitorilor de ridicare a salariilor va fi asigurată“, administrația se obligă „să cerceteze pretențiile obraznice ale personalului“, să descopere pe făptaș (în concepțiile administrației, acțiunea muncitorilor era opera unui singur instigator — S.R.), supunîndu-l la „pedeapsa pe care o merită — concedierea totală de la lucru“.

Muncitorii au așteptat în zadar, pînă la începutul celui de al IV-lea tri-mestru al anului 1837, îndeplinirea promisiunilor făcute de administrație și în aceste condiții trec din nou la acțiune, după cum arată un nou raport al administrației din 12 decembrie 1837, care vorbește despre „îndoita ridicare a tuturor muncitorilor români“ (*zweymaligen Zusammenrotung der gesamten wallachischen Eisenwerksmanipulanten*) ²¹).

Cea de a doua fază a mișcării a fost declanșată la 10 octombrie 1837 din inițiativa muncitorilor din sectorul Govăjdia, prin oprirea celor două prin-cipale instalații de aici (Limpertul de Jos și Limpertul de Sus). Intr-o măsură și mai mare decît în prima fază, se poate con-stata acum caracterul unitar și organizat al acțiunii muncitorilor. Una din principalele preocupări ale acestora a fost atragerea ce-lorlalți muncitori din sectorul Govăjdia, precum și din celălalt sec-tor — Cerna, care cuprindea atelierele de pe lîngă furnalul de la Toplița, căutînd în același timp să mențină o legătură permanentă între muncitorii din cele două sectoare, prin curieri și oameni de legătură. Numai în felul acesta s-a putut realiza acțiunea unitară și generală a muncitorilor, caracter pe care rapoartele administrației țineau să-l remarce de fiecare dată. Astfel, de la în-cepăt s-a stabilit legătura cu muncitorii de la atelierul de coase (*Sensen ham-mer*) — situat în apropiere de Limpertul de Jos, pe apa Govăjdiei — care de asemenea au scos din funcțiune instalația. Mișcarea a cuprins de îndată și sectorul Cerna, cu toate atelierele care se aflau în funcțiune la acea dată : *Baia nouă* de lîngă comuna Toplița (furnalul se afla ceva mai spre vest, la vîrsarea Cernișoarei în Cerna) ; *Baia Staier* la sud-est de Baia nouă ; *Fanciu*, la sud-est de Staier, *Baia Craiului* (*Unterhammer*, la est de Baia Staier). Fie-care dintre atelierele menționate mai sus sînt reprezentate prin cel puțin o persoană în grupul celor 13 conducători principali ai mișcării pe care i-a

stabilit ancheta efectuată de autorizație și, de fapt, raportul din 12 decembrie s-a întocmit tocmai cu prilejul anchetei. Chiar făcând abstracție de faptul că raportul menționa în mai multe rânduri participarea la grevă a tuturor muncitorilor, proveniența conducătorilor este încă un indiciu că mișcarea a cuprins în întregime cele două sectoare ale domeniului Hunedoara.

Deși acțiunea de încetare a lucrului a pornit din sectorul Govăjdia (Limpertul de Jos), centrul mișcării se stabilește curînd în sectorul Cerna. Explicația trebuie căutată, după părerea noastră, în faptul că în sectorul Cerna funcționau un mai mare număr de instalații — inclusiv un furnal la Toplița — și firește, aici numărul muncitorilor era de asemenea mai mare. Chiar și mai târziu, după repunerea în funcțiune a furnalului de la Govăjdia (care coincide aproximativ cu scoaterea definitivă din uz a furnalului de la Toplița), în sectorul Cerna numărul muncitorilor continuă să fie mai ridicat. Astfel, în 1842, la Toplița²⁴⁾, erau 84 de muncitori, în timp ce la Govăjdia numai 67. Locul de întâlnire și consfătuire a muncitorilor a fost fixat tot în sectorul Cerna și anume în comuna Toplița.

Greva a paralizat practic aproape întreaga producție a fierului de pe domeniul Hunedoarei și se pare că administrația a fost pusă în fața unei situații fără precedent. Comisia de anchetă a propus, drept măsuri represive, pedepsirea celor 13 instigatori prin concedierea pe diferite termene și pedepse corporale. Nu e lipsit de semnificație să arătăm că administrația, sesizînd imediat că aplicarea pedepselor propuse va aduce prejudicii producției²⁵⁾, cere tezaurariatului reducerea pedepselor.

În răspunsul său²⁶⁾ din 22 februarie 1838, tezaurariatul vine în întîmpinarea cererii administrației, autorizînd o a doua modificare a pedepselor, prin anularea în întregime a concedierilor, înlocuindu-se cu pedeapsa degradării din funcția de maestru și mutarea disciplinară a trei muncitori la Sebeșel sau Cugir, urmînd ca aceștia să suporte cheltuielile de cazare prin stabilirea lor în această zonă a domeniului Hunedoara. Celelalte modificări constau în reducerea pedepselor corporale.

Observăm că administrația este nevoită să dea înapoi în luarea de măsuri represive împotriva muncitorilor, iar tezaurariatul, ca for superior își dă seama și el de această necesitate.

Acest lucru, alături de înrăutățirea continuă a situației muncitorilor și creșterea combativității lor de luptă, sînt elemente care se încadrează în situația revoluționară care a precedat cotitura istorică de la 1848²⁵⁾. După cum s-a putut constata, o contribuție importantă la cristalizarea acestui proces a adus, alături de celelalte pături sociale interesate în transformări revoluționare, proletariatul în formare de pe domeniul Hunedoara²⁵⁾.

1. Acad. D. Prodan, Producția fierului pe domeniul Hunedoarei în secolul al XVII-lea, în Anuarul Institutului de istorie din Cluj (A.I.I.C.), I-II. (1958-1959) p. 29-92.
2. Al. Neamțu, Situația și lupta minerilor din Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea în A.I.I.C., IV, 1961, p. 116-117.
3. B. Sundu, Contribuții la problema nașterii manufacturilor în Transilvania în secolul al XVIII-lea în A.I.I.C., VII. 1964, p. 215.
4. Szentkirályi, Az erdélyi bányászat ismertetése. (Prezentarea mineritului transilvănean) Cluj, 1841, pag. 54-55.
5. Ibidem.
6. Ibidem.
7. Al. Neamțu, op. cit. p. 119-120.
8. Szentkirályi, op. cit. p. 153.
9. G. Latinák, A vajdahunyadi vasgyár és tartozékai (Uzina de fier din Hunedoara și pertinențele sale) în „Bányászati és kohászati lapok” (Revista de minerit și siderurgie) II. 1906 f. 14 p. 98.
10. Al. Neamțu, op. cit. p. 120-121.
11. Ibidem, p. 131.
12. Ibidem, p. 121 și urm.
13. Idem, Greva minerilor din Băița din anul 1804, în „Studii și cercetări de istorie” — Cluj, VIII, 1-4 din 1957, pag. 119-132.
14. Idem, Situația și lupta minerilor, loc. cit. p. 122.
15. G. Latinák, loc. cit.
16. Ibidem.
17. Document din 4 decembrie 1827 publicat de Al. Neamțu în A. I. I. C. IV, 1961, p. 169-171 (anexă XVII).
18. Al. Neamțu, Situația și lupta minerilor... p. 131.
19. G. Latinák, loc. cit.
20. Al. Neamțu, op. cit. p. 131-132. Pentru cele ce urmează ne-am bazat pe documentele publicate de Al. Neamțu în A.I.I.C. IV. 1961 p. 171-172, 174-176 și 178-179 (anexele XVIII, XX și XXII).
21. Vezi la Al. Neamțu, loc. cit. anexa XX.
22. Al. Neamțu op. cit. p. 114.
23. Ibidem anexa XX.
24. Anexa XXII.
25. Cu privire la această problemă vezi V. Chereșteșiu, Adunarea națională de la Blaj, edit. pol. Buc. 1966, p. 152-155.

SUR LA LUTTE CONTRE L'EXPLOITATION DES OUVRIERS DU DOMAINE DE HUNEDOARA AU COURS DE LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XIX^e SIECLE

Résumé

En se fondant sue des documents déjà publiés, mais peu utilisés jusqu'à présent, l'auteur analysé la situation du domaine de Hunedoara au cours de la première moitié du XIX^e siècle, dans le contexte de la situation générale de l'industrie minière et métallurgique de Transylvanie.

Les traits caractéristiques de cette situation étaient : la rentabilité réduite du travail des serfs dans le secteur minier dès la fin du XVIII^e siècle, les difficultés que soulevait pour l'empire féodal autrichien l'obligation d'introduire le travail salarié, le peu de rentabilité de la production du fer chez les entrepreneurs particuliers. Ces facteurs, auxquels s'ajoutait le renchérissement permanent des denrées alimentaires de première nécessité, ont provoqué le déclenchement d'une action importante des ouvriers en vue de l'augmentation de leurs salaires, actions allant jusqu'à des mouvements de grève. Cette forme de lutte spécifique pour le prolétariat en voie de formation a commencé ainsi à se généraliser.

Des données exposées par l'auteur, il ressort que le problème de l'augmentation des salaires des ouvriers du domaine de Hunedoara a été d'actualité durant près de 40 ans, d'une part à cause des abus des administrations locales et de l'attitude incompréhensive de l'autorité centrale, qui n'approuvait qu'à grand peine les mesures d'amélioration des salaires, d'autre part du fait de la cherté permanente de la vie. Parmi les différents mouvements entrepris par les ouvriers du domaine de Hunedoara, l'auteur s'arrête surtout sur la grande grève de l'été et de l'automne 1837, qui fut générale dans les ateliers groupés autour des deux hauts fourneaux de Toplița et de Govăjdia. A la suite de l'enquête, les autorités prononcèrent des peines sévères contre les meneurs de grève, mais au bout de peu de temps elles durent renoncer à les appliquer afin de ne pas entraver la marche de la production.